

СТАНОВИЩЕ

относно дисертацията на
Здравко Валериев Кънев,

докторант към катедра „Систематическо богословие“,
Богословски факултет, СУ „Св. Кл. Охридски”,

на тема: **Мюсюлманската общност в България: между традицията и
секуларизацията (православно-богословско изследване)**

за присъждане на образователната и научна степен “доктор по богословие”
в професионално направление 2. 4. Религия и теология (История на
монотеистичните религии)
от проф. д-р Ели Василева-Сярова

Актуалност на темата.

Представеният за защита дисертационен труд представлява задълбочено и многоаспектно изследване на темата за мюсюлманската общност у нас в условията на възпроизвеждащи се дилеми на религиозния традиционализъм и модернизма. Актуалността на темата Здравко Кънев разглежда диференцирано в няколко пункта, които са смислово свързани и от които става ясно, че днешното състояние на тази общност не може да бъде разбрано без оценка на специфичния за нас исторически контекст, в който тя се утвърждава, а също така и че процесите в нея няма как да бъдат разбрани извън свързаността им с цялостната динамична картина на религиозния живот днес, особено в Европа. Безспорната актуалност на темата в случая е в съзвучие с очевидно устойчиви изследователски интереси на автора, а това вече е обещание за успешно осъществяване на поставените изследователски задачи. Още тук ще посоча, че се поставя принципно важният проблем за статута на свещеното слово и за интерпретациите му в християнството и исляма. И този проблем свързва актуалността на темата както с определени аспекти на предмета, така и с методологията на изследването.

Обект, предмет и методология на изследването.

Ясно са очертани обектът и предметът, както и целта на дисертационния труд и произтичащите от нея конкретни задачи, сред които с особена значимост се откроява необходимостта да се анализират причините за възраждане на исляма, а също така и рисковете от радикализиране на някои негови представители.

Изследването е осъществено от православно-богословски позиции. Без съмнение, необходимостта от привеждане на методологическата платформа във вътрешна кохерентност поставя автора пред определени трудности. Преди всичко защото конфесионалният подход следва да се съгласува убедително със сравнителен и исторически подход, или, както е посочено – изследването да се осъществи през призмата на историята на монотеистичните религии. И още – защото поради намерението предметът на изследването да бъде обхванат максимално многостранно, се използват възможностите и на етнокултурния, социологическия и дори политологичния анализ. Що се отнася до бегло

споменатите методи индуктивен, дедуктивен, аналитичен, синтетичен, може би е добре да бъде прояснен по-експлицитно контекстът на използването им. Обстойният обзор, представящ състоянието на изследваната проблематика, показва и много доброто познаване на разнородна литература по темата, и стремежа на автора да съчетае различните подходи в своето изследване.

Обем и структура на изследването.

Дисертационният труд е в обем 240 страници, структуриран е в предговор, увод, четири глави, заключение, използвана литература. Добро решение е да се предложат основни изводи в края на всяка глава. Изследването се опира на сериозен брой репрезентативни за темата литературни източници (273 книги на кирилица и латиница и 17 електронни източника). Положителна оценка заслужава фактът, че работата е снабдена с много богат критичен апарат.

Съдържателен анализ.

Първата глава на дисертацията е посветена на историко-културните условия, в които се формира и утвърждава ислямът, и на неговите основополагащи доктринални характеристики. Обсъждат се влиянието на съществуващите тогава монотеистични религии, ролята на арабската поезия за сакрализирането на езика, идентифицирането на предислямския период като джахилия (невежество, незнание), утвърждаването на възгледа за божествено знание (илм). Като постижения на дисертанта ще посоча анализа на оформянето на два принципно важни за исляма доктринални възгледа. Първият се отнася до опозицията таухид-ширк, т. е. строгия монотеизъм като най-високо поставен в ценностната скала на религиозното съзнание, и ширк (да се допусне равен на Аллах или негов съдейственик) като най-тежкия грях. Вторият засяга трансформирането на предислямския възглед за съдбата (дахр) в доктринален постулат за предопределението. Представени са основополагащите принципи на вярата и на култа, установени в ранния ислям – това е наложително, макар и в такъв синтезиран вид, включително и за да може да бъде разбрано възвръщането към “корените на вярата”, което ще бъде специален предмет на обсъждане в следващите глави.

Втората глава обединява две по същество разнородни проблематики. С цел да просветли историко-духовния контекст отношенията между християнството и исляма, авторът се спира на най-важните моменти в християнско-ислямската догматична полемика. Поставят се определени акценти върху възгледи и оценки на ислямската доктрина от византийски мислители, като особено място се отделя на позициите на преп. Йоан Дамаскин – според дисертанта някои от тях запазват значимостта си и днес. Ценно както от познавателна гледна точка, така и през призмата на възможностите за диалог, е и представянето на възгледи на ислямски автори за християнството.

Другата мащабна сама по себе си проблематика е тази за реалиите и катаклизмите на присъствието на исляма по българските земи по време на османското робство и от следосвобожденския период донес – тя се разглежда в различни аспекти, като се поставя въпросите за асимилацията на българи

християни – религиозна, но постепенно и етническа. Поставена е болезнената тема за преименуването – подобен акт, по разбираеми за всеки религиозен човек причини, накърнява религиозната идентичност.

В *третата глава* според мен се съсредоточава основният замисъл на дисертационния труд. Тук мюсюлманското вероизповедание у нас се обглежда в допълващи се статичен и динамичен аспекти, пред призмата на фрагментация-консолидация на общността, очертана е и специфика на българския етнически модел. Представена е фрагментираността на общността както по етнически, така и по религиозен признак, предложена е интересна характеристика на различните групи мюсюлмани. Като отбелязва известни предимства на тази фрагментираност, Здр. Кънев поставя въпроса за необходимост от консолидиране на общността чрез адекватно нейно институционално представителство, което да не е зависимо от външни за традициите на страната ни влияния. В най-общ план той характеризира исляма у нас като “битово-традиционен”, “синкретичен”, “необвързан политически, толерантен”.

Принципен тук е въпросът за дефинирането на понятието “традиция”. Без да възразявам срещу употребата на това понятие в конкретния контекст, смятам че интерпретацията му може да се задълбочи в аспекта на ролята на живата Традиция като Свещено Предание в Православието и като Сунна в исляма (независимо от различното съдържание на Традицията в двете религии). Това би помогнало за категоричното различаване на традиционни религии от нетрадиционни култове (често деструктивни), и още, което в по-висока степен е свързано със задачите на дисертационния труд, да бъде допълнително прояснена спецификата на религиозния фундаментализъм.

И така, “фундаментализъм” е едно от ключовите понятия в концептуалната тъкан на дисертацията. Интерпретира се основно по аналогия с по-еднозначно дефинираното в литературата понятие “протестантски фундаментализъм” и за това има достатъчно основания. Възвръщането към фундамента на религията тогава следва да се схваща преди всичко като обръщане към словото в свещените книги директно, без опора в тълкувателната традиция, и тогава това слово, по самата си природа символно, бива разчитано буквалистски. Ето защо не мога да не се съглася с твърдението на дисертанта, че фундаменталистът нерядко всъщност не разбира същината на вярата си (с. 123). Ислямският фундаментализъм е характеризира и като буквалистично следване на религиозния закон, а различеният от него неофундаментализъм – и чрез обвързаността му с политиката.

Като постижение на дисертанта следва да се отбележи и анализът на съвременните процеси в мюсюлманската общност у нас – реислямизация, секуларизация и радикализация. Тези процеси се изследват в причино-следствените им свързаности, като са очертани спецификите им при различните групи мюсюлмани. Модернизмът, който в най-висока степен се свързва със секуларизация, особено в европейска културна среда, поставя мюсюлманите, живеещи извън “дома на исляма”, пред дилеми, свързани с идентичността. Разбира се, може да се отчита и че по-специфичният ислямски модернизъм, който също като традиционализма противостои на озападняването, не е

непременно свързан със секуларизъм. Всъщност докато се люшваме между контрапунктите на религиозния традиционализъм и модернизма, съвременната културна картина се постмодернизирва, а това води в още по-висока степен до криза на идентичността. Обоснован е изводът, че опасността от радикализация на мюсюлманите се открива като резултат преди всичко на такава криза.

Четвъртата глава е посветена на въпросите за религиозното образование, на институционалното взаимодействие и диалога на православни и мюсюлмани у нас. Авторът показва много висока степен на информираност, но казаното от него е важно не само като информация, а и като повод за размисъл. Остро е поставен проблемът за необходимостта от религиозно образование, но и за все още недостатъчната готовност на преподаватели и среда за такова образование в ислямската общност, на “диалогичен духовен елит”.

Звучи напълно убедително твърдението на дисертанта, че за да има пълноценен диалог, е необходимо да се познава религията на “другия”. Но и още, както личи от позицията му, че освен това познание “другият” трябва да бъде разбран и приет в неговата “другост”, и че въпреки критичното отношение към другата религия в междуличностните отношения водещи следва да бъдат любовта и уважението.

В *заключението* се резюмира проблематиката, възможно е тук и да се обобщат постигнатото в настоящия труд, и евентуално да се очертаят перспективи за необходими по-нататъшни изследвания на темата.

Приемам самооценката на автора за *научните приноси*. В тях той отбелязва и че трудът е подходящ за образователни цели в специалността “Религии в Европа”. Препоръчително е според мен трудът да бъде издаден (след известно редактиране - с цел да се прецизират някои изрази и да се избегнат някои смислови повторения). И заради съдържанието му, и заради четивния и комуникативен стил на изложение той би бил добре приет според мен и от по-широка читателска аудитория.

Ще отбележа и очевидно плодотворната съвместна работа на докторанта и научния ръководител проф. Тонева, а също и радостния факт, че е положено началото на формиране на православна богословска общност, която предлага своя професионален прочит на историята на религиите, така необходим за пълноценното религиозно образование.

Авторефератът представя адекватно общата характеристика на дисертационното изследване и синтезиран обзор на изложението.

Представени са три *публикации* по темата на дисертацията.

В *заключение* смятам, че обсъжданият дисертационен труд отразява сериозната и задълбочена работа на Здравко Кънев, демонстрира творческите му възможности и отговаря на високите академични критерии за самостоятелно и завършено изследване. Ето защо ще гласувам с “ДА” за присъждането на автора на образователната и научна степен “доктор”.

24.01.2022 г.

(проф. Ели Василева-Сярова)